

10. Франко І. Антін Петрушевич (Ювілейна сільветка) / Іван Франко // Літературно-науковий вісник. – 1901. – Т. XIII. – Кн. 3. – С. 172–185.

SUMMARY

Vasyl' Men'ko

CHURCH FRATERNITIES OF GALICHINA AND VOLINI OF THE XVII – XVIII IN RESEARCHES o. ANTIN PETRUSHEVICH (ON EXAMPLE OF “SVODNOY GALITSKO-RUSSKOY LETOPISI”)

Scientific reserve of Antin Petrushevich is analysed in the study of church fraternities of Kievan mitropolii on the pages of “Svodnoy Galitsko-russkoy letopisi”. Historiography of problem is reflected, certainly leading directions of historiography reflection of scientist, the consonantness of історико-наукових looks of scientist is traced to the general theoretical options of European historiography of middle of XIX-border of XX item.

Keywords: fraternities, church, Kievan mitropoliya, bishop, regulation.

Микола Михайлуца,

*доктор історичних наук, завідувач кафедри українознавства
Одеського національного морського університету*

КАТОЛИЦЬКА МІСІЯ І ВІЗИТ МОНСЕНЬОРА КАСУЛО ДО ОДЕСИ (“ТРАНСНІСТРІЯ». 1941—1944 рр.)

Присвячено діяльності католицьких місіонерів на окупованих румунами теренах “Транснїстрїї” в роки Другої світової війни та візиту папського нунція монсеньора Касуло до Одеси у квітні 1943 р.

Ключові слова: окупація, Транснїстрія, Ватикан, Католицька місія.

Малознаною сторінкою історії релігійного життя в роки Другої світової війни є діяльність Католицької місії в окупованій румунами території між Дністром і Південним Бугом (“губернаторство Транснїстрія”) та її зв’язки з Ватиканом, підкріплені відвідинами папським нунцієм м. Одеси у квітні 1943 р.

Обраній нами для дослідження темі в релігієзнавчій літературі присвячено незаслужено мало уваги. Трагедійні відносини каральних органів СРСР і католицького духовенства в період після визволення Півдня УРСР описував Ю. Данилюк у статті, надрукованій у збірці “Церква як об’єкт уваги спецслужб”. Про передумови історії та безпосередньо місіонерську працю Католицької місії на теренах Південної України в 40-х роках ХХ ст. йдеться у статті І. Поїздник [8, с. 260–264]. Коротко згадується транснїстрїйське життя католицьких священиків у книзі французького історика А. Венгера “Rome et Moscou. 1900-1950” [3]. До речі і в румунській історіографії, принаймні нам відомій, це питання доволі дискусійне і маловивчене. У дискусіях щодо проблем румунського православ’я та румунського католицизму в часи Антонеску активну участь беруть А. Габор, А.-Н. Петку [4, р. 13–16].

Отже, попри доволі сегментарне історіографічне опрацювання обраної теми і, до того ж, маючи у розпорядженні незначний пласт джерельного матеріалу, своїм завданням ставимо висвітлення основних напрямків діяльності католицьких місіонерів та їхні архипастирські контакти з Ватиканом.

Румунська окупаційна адміністрація у “Трансністрії” в духовно-релігійній царині свою політику будувала певною мірою толерантно. Бо, з одного боку, спроба приєднання відроджуваного місцевого православ'я (переважно руського, дореволюційного) до Румунської Православної Церкви була в її безпосередніх інтересах і, звичайно ж, у сфері інтересів Румунського патріархату. З іншого, союзницькі стосунки в ході війни з католицькою Італією та лютеранською Німеччиною зобов'язували кондукатора Й. Антонеску бути лояльним до релігійних уподобань місцевого населення, яке сповідувало католицьке віровчення. Щоправда, за твердженням А. Венгера, у серпні 1941 р. німецьке командування ставило до відома румунське міністерство у справах релігійних культів, що Берлін категорично забороняє католицьким священикам доступ на окуповані території [3, с. 541]. Проте союзницькі стосунки у воєнно-тактичні плани не призвели до явного загострення ситуації та протистояння на міжконфесійному рівні, а навпаки, з 1943 р. тільки спільно й активно реалізовувалися.

У “Трансністрії” поряд з чисельними православними парафіями діяли нечисельні католицькі релігійні осередки, які, за визначенням уряду губернаторства, демонстрували «виключно слухняну поведінку». Так, у 1942–1943 рр. у Любашівській та Кривоозерській волостях нараховуємо тільки 341 католика [6, арк. 1–17], що становило незначний відсоток від православного населення волостей. “Маю в районі [...] лише 300 душ католиків”, – писав у своєму донесенні від 23 лютого 1942 р. субпротоіерей Г. Іляш протоіерею Голтського повіту, характеризуючи етноконфесійну ситуацію у Кривому Озері [5, арк. 39].

Загалом, за підрахунками молдавської дослідниці Р. Соловей, у “Трансністрії” було близько 50 тис. римо- і греко-католиків [10, р. 122]. Для них румуни організували Католицьку місію (далі – КМ) на чолі з монсеньйором Марком Глазером. За згодою уряду маршала Антонеску, за Дністер було скеровано 14 священиків із різних місцевостей Румунії. Та саме М. Глазеру доручено “пастирське окормлення Бессарабії і Трансністрії”, про що його повідомив нунцій у Бухаресті 10 вересня 1941 р. Доля монсеньйора Глазера була пов'язана з селищем Ландау. Тут, у німецькій колонії неподалік від Одеси, заснованій у 1815 р. прибульцями із Ландау (Рейнський Пфальц), він народився, тут проходило його дитинство та юнацькі роки.

У липні 1942 р. М.Глазера призначено “апостольським візитатором Трансністрії”, а 25 липня 1943 р. у Бухаресті – посвячено титулярним єпископом цезарепольським. Трансністрійська газета “Буг” від 4 серпня 1943 р. подавала інформацію про те, що 30 липня, під час прибуття з Бухареста до Одеси єпископа Марка Глазера, віруючі-католики влаштували архипастиреві урочисту зустріч. А вже “1 серпня в католицькому костьолі, по вулиці А. Гітлера, 33 (тепер — вул. Катерининська), за участі великої кількості молільників, єпископом о. Марком Глазером була відслужена Літургія. Єпископ виголосив проповідь німецькою, польською, румунською, італійською та російською мовами” [2].

Про взаємні інтереси й контакти румунських католиків і трансністрійської окупаційної влади свідчить візит 29 квітня 1943 р. до Одеси нунція папи римського

в Бухаресті монсенйора Чезаре Касуло. Спеціальний потяг, який прибув о 9.30, зустрічали губернатор “Транснїстрїї” професор Г. Алексяну, командувач Одеським укрїпрайоном генерал Г. Георгїу, генеральний секретар губернаторства Е. Черкавський, мїський голова Одеського мунїципалїтету Г. Пинтя, повітовий префект полковник Велческу, префект мїської поліції полковник Попович, представник вищого нїмецького вїйськового командування в “Транснїстрїї” полковник Мейзїнг, представники італїйського генерального консульства в Одесї, вище армїйське румунське, нїмецьке та італїйське офіцерство, чиновники рїзних директоратів губернаторства. Серед цивїльних та вїйськових осіб також були представники духовенства: шеф Румунської православної мїсії в “Транснїстрїї” митрополит Вісарїон та настоятель католицького костьолу в Одесї пастор Марк Глазер [8].

Того ж дня монсенйор Ч. Касуло разом з генеральним секретарем губернаторства Е. Черкавським у супроводї членів делегації відвідали відродженї підприємства Одеси: порт, кондитерську фабрику та ін. Опївднї папський нунцій прибув до Одеського мунїципалїтету, де зустрїчався з мїським головою Г. Пинтею, чиновниками та мїськими урядовцями. Представник Ватикану був поїнформований про структуру і дїяльність мунїципалїтету, а також оглянув вїдбудованї зали Нарїшкїнського палацу (тепер – Палац морякїв), прогулявся по Миколаївському бульвару (нинї – Приморський), вїдвідав головнї сходи (Потьомкїнські), якї ведуть до порту, ознайомився з проведенням реконструкції Воронцовського парку-саду. Посол Ватикану висловив задоволення і захоплення вїд побаченого.

У другїй половинї дня вїзитатором опїкувався губернатор Г. Алексяну, який влаштував урочистий обїд у губернаторській резиденції – у палаці Воронцова. Увечерї папський нунцій завітав у молдавське культурне товариство, очолюване професором С. Думитрашку і радником губернатора “Транснїстрїї” П. Ільїним, ознайомився з роботою культурного гуртка румунів в Одесї.

Приїзд папського посланця, однак, не знайшов широкого розголосу на сторїнках мїсцевої преси. Ймовїрно, через небажання румунської влади акцентувати увагу населення на контактах з Ватиканом, а також через побоювання щодо поширення у межирїччї Днїстра і Пївденного Бугу впливїв Католицької Церкви, яку представляли переважно польські й українські священники. Цї мїсіонери на початку 1942 р. активно дїяли в Одесї та їнших осередках, але згодом були вїтїсненї призначеними з Бухареста пасторами. Так, на початку 1942 р. у вїдкритому костьолї в Одесї служили польські сьондзи о. Халупа й о. Желїнський [9, с. 263], а з 1943 р. на їхнє мїсце було призначено священника-езуїта П’єтро Леонї та Жана Нїколя - монаха ордену “Закон Матерї Божої”, а пїзніше священника Одеського французького католицького костьолу [1, арк. 1–222].

Працюючи на мїсіонерській нивї, вони надавали значну допомогу єпископовї Марку Глазеру, особливо у відродженнї храмів та соборів. Так, П’єтро Леонї, колишній вїйськовий капелан, а потїм священник монастиря в Римї, був скерований безпосередньо єпископом Маньїні та представником секретарїату Ватикану кардиналом Тардїні до Одеси. Отримавши дозвїл на переїзд з Румунїї за Днїстер, о. Леонї з 16 вересня 1943 р. “проповідував слово Боже” пїд керївництвом єпископа Глазера, а потїм, пїсля його вїд’їзду до Бухареста, виконував обов’язки намїсника шефа КМ у губернаторствї. Отець Леонї був освїченою людиною, володїв багатьма

європейськими мовами, вільно розмовляв російською, яку студіював у Римі упродовж 1934—1935 рр. та вивчав в Одесі за участі протоієрея Олександра Сінягіна. Під час румунської окупації міста о. Леоні служив меси у будні дні в католицькому соборі, викладав дітям “Закон Божий” та активно займався ремонтом церкви Св. Петра [1, арк. 24]. Ця церква колись належала французьким колоністам, а з літа 1943 р. нею опікувався ассумпціоніст француз о. Жан Ніколя.

Побачене під час приїзду до Одеси настільки вразило нунція Касуло, що у листі до секретаріату Ватикану від 29 грудня 1943 р. він написав: “Ассумпціоністський священник, який служив у м. Бейуш (Румунія), їздив також до Одеси, виявляючи піклування про колишню церкву французької колонії, що є власністю отців ассумпціоністів. Тепер церква повністю відреставрована, румунський уряд виділив на відновлювальні роботи значну суму. Цей монах сповнений рішучості залишитися в одеській парафії, навіть якщо туди повернуться руські...” [3, с. 541]. “Водночас, – підкреслював нунцій, – населення німецького і польського походження дуже раде можливості релігійної практики – єдиному способу знайти істинну втіху”.

Як власне й напроорокував папський нунцій, з поверненням радянської влади обидва священники залишилися в Одесі і продовжували виконувати своє місіонерське призначення. Попри труднощі, що ставали на перешкоді у стосунках з православними, які звинувачували католицьких місіонерів у гоніннях на православ'я, підтримці фашистської диктатури, шпигунстві тощо, святі отці П'єтро Леоні і Жан Ніколя виявляли турботу і допомагали військовополоненим. Оскільки Одеса була пунктом репатріації французьких та польських військовополонених, ці священники “окормляли” близько 8 тис. віруючих. Відмовляючись від пропаганди у стінах костюлу за підписку на державну позику та збір коштів на оборону СРСР (мотивуючи це “не духовною справою”), святі отці проводили активну роботу серед парафіян зі збору продуктів, коштів та різноманітних речей на користь Червоного Хреста, для сімей фронтовиків та інвалідів війни. Навіть гршми було передано 1 тис. крб. [1, арк. 61 зв.]

Вочевидь, саме сміливість і самопожертва католицьких місіонерів, не без наклепів православних ієреїв, зацікавлених в обмеженні впливу духовних конкурентів, призвели до розправи над ними з боку каральних органів [7, с. 292–294]. Отці П. Леоні та Ж. Ніколя були заарештовані 29 квітня 1945 р. 2-м відділом УНКДБ в Одеській області за звинуваченням за ст. 54-6 та 54-10, ч. 2 КК УРСР (“...проводять профашистську агітацію, розповсюджують антирадянську літературу, ведуть розвідувальну роботу на користь іноземної держави...”). Те, що П. Леоні був особисто знайомий з папою римським Пієм XII і перед від'їздом до Одеси в 1943 р. мав з ним розмову про призначення на службу в Одеський католицький костюл, також зіграло свою трагічну роль. На допиті 15 травня 1945 р. в обласному управлінні НКДБ о. П'єтро заявив, що його “заарештували лише за те, що він є католицьким священником, бо ніякого ворожого щодо радянської влади ставлення він не виявляв, спростовував безбожність, допомагав людям, захищав католицьку церкву і папу римського від звинувачень у контактах з фашистами” [1, арк. 23]. У ході слідства справу було передано до Москви (прийняти самостійне рішення про долю іноземних громадян одеської фабрикатори справи не наважилися) і 13 вересня 1945 р. винесено обвинувальний висновок на обох заарештованих за ст. 58-6, 58-10, ч. 2 КК РРФСР: “...були агентами Ватикану, вели

на території СРСР шпигунську роботу та антирадянську агітацію...” [1, арк. 220—221] (рос.). 12 листопада 1945 р. особлива нарада при НКВС СРСР постановила ув'язнити обох католицьких священиків у виправно-трудовах таборих: Леоні – на 10 років, Ніколя – на 8. Останній відбував термін покарання у Воркуті (Комі АРСР) і в 1954 р., витримавши страждання й муки, зміг-таки повернутися до Франції.

Отже, в румунській зоні окупації влада на угоду своїм союзникам, хоч і з пересторогою, та все ж дозволяла функціонування Католицької Церкви. Спрямовуючи до задністрянських земель Католицьку місію, вона сприяла підтримці контактів як з державним керівництвом у Бухаресті, так і з Ватиканом через папського нунція Ч. Касуло.

1. Архів Управління служби безпеки України в Одеській області. — Ф. П. — Спр. 22851.
2. Буг. — 1943. — 4 августа.
3. Венгер А. Рим и Москва. 1900—1950. — Москва : Русский путь, 2000.
4. Gabor A., Petcu A. -N. Biserica ȋrtodoxa ȃi evreii ȋn timpul lui Antonescu // *Dosarele Istoriei*. — 2002. — Nr. 11 (75) — P. 13—16.
5. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). — Ф. Р-2704. — Оп. 1. — Спр. 8.
6. ДАМО. — Ф. Р-2704. — Оп. 1. — Спр. 16.
7. Михайлуца М. І. Православна церква на Півдні України в роки Другої світової війни (1939—1945) / Микола Михайлуца. — Одеса : БМВ, 2008. — 392 с.
8. Одесская газета. — 1943. — 30 апреля.
9. Поїздник І. Місіонерська праця греко-католицького та римо-католицького духовенства на Півдні України в 40-х рр. ХХ ст. // *Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри* : зб. наук. праць II Міжнар. наук.-практ. конф., 10—11 квіт. 2009 р. / М-во освіти і науки України, Одес. нац. мор. ун-т. — Одеса : БМВ, 2009. — С. 260—265.
10. Rodica Solovei *Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic ei cultural*: 19 aug. 1941 — 29 ian. 1944. — Iaei, 2004.

SAMMARY

Mikola Michailutsa

CATHOLIC MISSION AND VISIT OF MONSENYOR CASULO IN ODESSA (“TRANSNISTRIA”. 1941–1944)

The article is dedicated to the activity of catholic missionaries on the occupied territories of “Transnistria” in the years of the Second World War, and to a visit of pontifical ambassador Casulo in Odessa in the April of 1943.

Key words: Occupation, Transnistria, Vatican, catholic mission.